

УДК 911:330.15 (477.84)

А. Г. Потапова – кандидат географічних наук,
доцент кафедри географії
Східноєвропейського національного
університету імені Лесі Українки;
Я. О. Мольчак – доктор географічних наук,
професор, завідувач кафедри безпеки
життєдіяльності Луцького національного
технічного університету

Методичні основи та підходи конструктивно-географічного вивчення природного агроресурсного потенціалу

Розглянуто наукові методичні основи та конструктивно-географічні підходи вивчення природного агроресурсного потенціалу. Методологічну основу дослідження складають основні ідеї й положення сучасної суспільно-географічної науки, теоретичні засади про взаємодію суспільства й природи, зокрема його територіальної організації.

Ключові слова: природний агроресурсний потенціал, сільськогосподарське природокористування, методи, дослідження.

Потапова А. Г., Мольчак Я. А. Методические основы и подходы конструктивно-географического изучения природного агроресурсного потенциала. Рассмотрены научные методические основы и конструктивно-географические подходы изучения природного агро ресурсного потенциала Волынской области. Методологическую основу исследования составляют основные идеи и положения общественно-географической науки, теоретические положения о взаимодействии общества и природы, в частности его территориальной организации.

Ключевые слова: природный агроресурсный потенциал, сельскохозяйственное природопользование, методы, исследования.

A. Potapova, Ya. Molchak. Methodological foundations and approaches to structural and geographical study of natural agricultural potential. Scientific and methodological foundations, as well as structural and geographical approaches to the study of natural agricultural potential have been considered. The methodological basis of the research comprises basic ideas and provisions of modern social geography, theoretical basis of the interaction of the society and nature, including its territorial organization.

Keywords: natural agricultural potential, agricultural environmental management, methods, research.

Постановка наукової проблеми та її значення. З точки зору конструктивно-географічного дослідження, проблема сільськогосподарського природокористування розглядається у системі природно-географічних та економіко-географічних напрямів. Дана система оснований на загальнонаукових (історичному, екологічному, економічному, моделювання, математичному, системному тощо) та конкретно-наукових

(економіко-статистичний, техніко-економічний, соціологічний) підходах і методах. Ці підходи дозволяють поєднувати інтенсифікацію сільськогосподарського виробництва, використання агроландшафтів із завданнями охорони, оптимізації навколишнього середовища, а також підвищенням стійкості ландшафтів.

Об'єднання різноманітних методів та прийомів в єдину методику конструктивно-географічних досліджень дозволяє враховувати територіальність, конкретність, комплексність, глобальність та забезпечує зв'язок усіх методів дослідження.

Аналіз останніх досліджень із цієї проблеми. Вітчизняною географічною наукою нагромаджено чималий досвід із розробки теоретичних і методологічних основ дослідження питань природного агроресурсного потенціалу. Вивченням змінності структурних та динамічних особливостей геосистем у результаті їх функціонального використання займалися В. Б. Сочава, В. В. Виноградов, К. Білвітц, які розробили детальну градацію антропогенної змінності геосистем [5]. В працях Мількова Ф. М., Ісаченка А. Г., Шищенка П. Г., Гродзинського М. Д., Денисика Г. І., Питуляка М. В., Мольчака Я. О., Потапової А. Г. та інших науковців розроблялись та поглиблювались основні підходи і методи аналізу антропогенного впливу на ПАРП [1-5, 8, 9]. Питаннями сільськогосподарського використання території займаються Шаблій О. І. [8], Топчієв О. Г. [10] й інші науковці. П. О. Сухий дослідив ступінь і динаміку землекористування та землезабезпеченості західних областей України [9]. Проте дане питання заслуговує на подальше дослідження.

Мета – ознайомлення з конструктивно-географічним підходом до вивчення природного агроресурсного потенціалу (ПАРП). **Завдання:** опрацювання різних методів для дослідження ПАРП.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Питання, які пов'язані із удосконаленням системи сільськогосподарського природокористування, доцільно вирішувати із застосуванням ландшафтознавчо-екологічного підходу в поєднанні з еколого-соціально-економічними науковими розробками. Вивчаючи цей підхід, можливо не тільки отримати цілісне відображення сучасних процесів в агросистемах і передбачити їх розвиток, а й спрогнозувати, проконтролювати та здійснювати управління ними в процесі сільськогосподарського виробництва.

Максимальне й ефективне використання ПАРП території можливе за умов поєднання ландшафтознавчого й компонентно-територіального підходів, за допомогою яких проводиться дослідження відповідності структури і спеціалізації сільськогосподарського виробництва з регіональними особливостями природних умов і ресурсів.

При дослідженні даного питання важливе методологічне значення має використання концепції ресурсних циклів, яка є доказом єдності

суспільства і природи та знаходить відображення у формуванні циклу ґрунтового-кліматичних ресурсів та сільськогосподарської сировини [10]. За допомогою цього методу проводять кількісний аналіз різних видів природних ресурсів, які використовуються у процесі сільськогосподарського виробництва та вивчають особливості їх відтворення й охорони.

Системний підхід застосовують при вивченні сільськогосподарського виробництва, яке складається із природного та антропогенного компонентів. Він допомагає у розв'язанні завдань щодо оптимізації навколишнього середовища при сільськогосподарському природокористуванні. Системний підхід також є методологічною основою при вивченні компонентної, функціональної та територіальної структури ПАРП. Ефективність його збільшується при використанні структурного аналізу і синтезу. М. Д. Пістун зазначав, що системний підхід полягає у розкритті процесу функціонування АПК шляхом виділення та пізнання компонентної, територіальної, соціально-економічної та управлінської структур, при їх тісній взаємодії. Це твердження можна застосувати і до аналізу ПАРП.

При аналізі компонентної структури ПАРП проводиться оцінка якісних та кількісних показників окремих видів природних ресурсів та їх співвідношення.

Функціональна структура ПАРП відображає склад і співвідношення природних ресурсів за їх комплексуютьовальною здатністю. Розглядаючи функціональну структуру ПАРП за В. П. Руденком, можна зробити висновок, що за певних умов вона може бути представлена ресурсами міждержавного, державного, районного і місцевого значення.

Картографічний метод використовується у взаємозв'язку з усіма іншими методами і підходами конструктивно-географічних досліджень. Цей метод допомагає не тільки вивчати окремі складові ПАРП, але дає можливість їх картографувати, допомагає визначати особливості його структури та територіальної диференціації. Картографування екологічної ситуації, пов'язаної із сільськогосподарським природокористуванням, допомагає прогнозувати негативні природні процеси, підвищувати стійкість агросистем. Ці матеріали відображають регіональні особливості сільськогосподарського природокористування, сучасний стан навколишнього середовища та надають рекомендації щодо заходів охорони і проектування природоохоронної інфраструктури.

Неможливо обійтися без статистично-економічного та математичного методів, які є основою для визначення величини ПАРП, його структури, аналізу. На основі цих методів з'ясовуються територіальні особливості, проводять картографування, будують картографічні моделі. Також ці методи застосовують при оцінюванні окремих видів природних ресурсів, які використовуються для потреб сільськогосподарського

виробництва Оцінка залежить від вимог і може бути кількісною, якісною та економічною. Оцінка ресурсів є допоміжним методом і для кожного з оціночних показників повинна бути розроблена своя методика оцінювання.

Придатність природних ресурсів для сільськогосподарського використання розраховується за системою бальних оцінок за допомогою шкал по окремих показниках. Ці показники визначають якість, вартість земельних ресурсів, а також можливості їх залучення до сільськогосподарського виробництва. Оцінювання допомагає отримати інтегральну оцінку за вищезазначеними ознаками і виявляє райони з найсприятливішими умовами щодо залучення земельних ресурсів до сільськогосподарського природокористування.

Інтегрально-природні характеристики ґрунтів відображає такий показник, як бал бонітету (якості) ґрунтів, який встановлюється шляхом бонітування ґрунтів. Визначається бонітет з урахуванням найважливіших ознак ґрунту, які об'єднують у дві групи – екологічні і ґрунтові [7]. Від цих ознак залежить врожайність сільськогосподарських культур.

Реформування сільськогосподарського виробництва здійснюється за допомогою вартісної оцінки земель, показником якої є грошова величина. В основу визначення грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення кладеться рентний дохід, який створюється при виробництві зернових культур і визначається за даними економічної оцінки земель. Підставою для розрахунків оцінки земель за виробництвом зернових культур є те, що вони вирощуються майже на усіх ґрунтах. В умовах інфляції рентний дохід обчислюють в натуральних одиницях, а при визначенні грошової оцінки переводиться у вартісний вираз за поточними реалізаційними цінами. Грошова оцінка здійснюється окремо для орних земель, земель під багаторічними насадженнями, природними сіножатями і пасовищами [6].

Соціофункціональний аналіз виявляє можливості ландшафтного комплексу (ЛК) у процесі виконання соціально-економічних функцій. Цей аналіз займається збором інформації про типи і рівень змін ЛК, дозволяє оцінювати подальші зміни та обґрунтовує рекомендації щодо екологізації сільськогосподарського виробництва.

Основа ПАРП складають земельні ресурси, які розглядаються в комплексі з іншими природними складовими з урахуванням впливу соціального фактора та особливостей сільськогосподарського виробництва. Рівень використання землі – один із показників, що характеризує продуктивність ПАРП. Визначається він кількістю фактично отриманої продукції землеробства з одиниці площі сільськогосподарських угідь і характеризується динамічністю та територіальною диференціацією. Його ще називають економічною родючістю [7].

Величина ПАРП не завжди співпадає з ефективністю сільськогосподарського виробництва, тому що на ефективність впливають природні та економічні чинники, а також форми власності на землю.

У наукових дослідженнях, що проводилися раніше, економічна та екологічна ефективність розглядалась відірвано одна від одної, причому економічна ефективність завжди мала певні переваги, що на сьогодні не виправдано. Складні економічні та екологічні умови вимагають розвитку еколого-економічної ефективності для прийняття господарських рішень. Економічний процес все більше розглядає питання відтворення природи. Суспільне функціонування сучасного аграрного сектору має регулюватися єдиною методологічною концепцією управління [1, 2, 3].

Особливості територіальної диференціації ПАРП можна з'ясувати, використовуючи метод районування, який дозволяє виявити елементи територіальної структури, враховуючи такі види районування, як фізико-географічний, агрокліматичний, ґрунтовий, природно-сільськогосподарський та інші. Адже величина ПАРП та сільськогосподарське природокористування нерозривно пов'язані з природними умовами та ресурсами.

З'ясувати залежність між природними умовами і ресурсами місцевості та регіональними особливостями сільськогосподарського виробництва допоможе районування як результат комплексного дослідження природних умов та ресурсів. Територіальні поєднання ґрунтово-кліматичних умов сприяють вирощуванню сільськогосподарських культур і допомагають отримати значну кількість сільськогосподарської продукції. Отже, природно-ресурсне районування спрямоване на пізнання закономірностей територіальної організації природних ресурсів і на оптимізацію всього сільськогосподарського природокористування.

Висновки й перспективи подальших досліджень. Природний агроресурсний потенціал – складне системне утворення, при дослідженні якого необхідно використовувати певні методи та підходи. Методика дослідження ПАРП включає ряд етапів, насамперед вивчення компонентної, функціональної і територіальної структур, виявлення рівня ефективності використання ПАРП регіону, розробці шляхів оптимізації сільськогосподарського природокористування з метою досягнення сталого розвитку регіону. Найсуттєвішою характеристикою вивчення ПАРП є аналіз сукупної продуктивності природних ресурсів, яка виражається в їхній сукупній вартості.

Література

1. Гавриленко О. П. Дослідження антропогенної трансформації сучасних ландшафтів України для цілей геоecологічного обґрунтування системи природоохоронних заходів / О. П. Гавриленко // Вісник київського

- національного університету імені Т. Г. Шевченка. Серія: географія. – К. : – 2003. – Випуск 49. – С. 12–15.
2. Геоэкологические принципы проектирования природно-технических геосистем: [сб. науч. трудов / науч. ред. Александрова Т. Д. и др.] – М. : Мысль, 1987. – 321 с.
 3. Гофман К. Г. Экологическая оценка природных ресурсов // Социалистическое природопользование : статьи / К. Г. Гофман. – М., 1980. – С. 97 – 107.
 4. Греков С. А. До питання про антропогенне перетворення території Чернівецької області / С. А. Греков // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету. Серія: Географія – Вінниця, 2003 – Випуск 6. – С. 67–73.
 5. Гродзинський М. Д. Основи ландшафтної екології: Підручник. – К.: Либідь, 1993. – 224 с.
 6. Мольчак Я. О. Конструкти-географічний аналіз та оцінка природного агро ресурсного потенціалу Волинської області: Монографія / Я. О. Мольчак, А. Г. Потапова. – Луцьк: РВВ ЛНТУ, 2010. – 215 с.
 7. Принципы и методы ландшафтного анализа в региональном проектировании : [текст] : монография / П. Г. Шищенко. – К. : Фитосоцицентр, 1999. – 284 с.
 8. Соціально-економічна географія України: навч. посіб. / [ред. О. І. Шаблій]. – Л. : Світ, 2000. – 680 с.
 9. Сухий П. О. Динаміка сільськогосподарського землекористування землезабезпеченості в Західному регіоні України / П. О. Сухий // Наук. зап. Вінниц. держ. пед. ун-ту ім. М. Коцюбинського. Серія : Географія. – 2007. – Вип. 14 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www/nbu.gov.ua/portal/natural/Nzvdpu_geogr/2007_14/PART3/dunamika%20silskogospodarskogo%20zemlekorustyvannya.pdf.
 10. Топчієв О. Г. Основи суспільної географії: навч. посіб. / Топчієв О. Г. – О. : Астропринт, 2001. – 560 с.

Адреса для листування:
e-mail: potapova.alla@mail.ru